

24

COLECȚIA BIBLIOTECA BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI
* SERIE NOUĂ *

COSTIN C. KIRIȚESCU

**SISTEMUL BĂNESCU
AL LEULUI
ȘI PRECURSORII LUI**

Volumul I

Cuprins

i	<i>Costin Kirîtescu: Omul, Profesorul, Savantul</i>
	Academician Mugur Isărescu
9	Prefață la ediția a II-a
	PARTEA I
13	PRECURSORII SISTEMULUI BĂNESC AL LEULUI
	Capitolul I
15	Economia naturală, marfa și banii
15	1. Apariția banilor
23	2. Condițiile apariției primelor monede pe teritoriul României
26	3. Monedele orașelor pontice
35	4. Monedele macedonene
40	5. Condițiile economice și sociale ale apariției monedelor geto-dace. Tipurile și proveniența acestor monede. Alte monede contemporane difuzate pe teritoriul României
50	6. Monedele din Dacia în perioada Burebista–Decebal
	Capitolul II
57	Monedele în circulație în secolele II–III
57	1. Circulația monetară în Dacia romană
65	2. Criza Imperiului Roman și sistemul monetar
	Capitolul III
75	Monedele în circulație în secolele X–XVII
75	1. Circulația monetară în perioada formării poporului român
77	2. Monedele în circulație în secolele XI–XIII
85	3. Monedele în circulație în secolul al XIV-lea. Apariția primelor monede proprii ale statelor române
103	4. Ultimele emisiuni monetare proprii în Țara Românească. Modificări aduse sistemului monetar în Moldova

- 118 5. Circulația monetară în condițiile dominației otomane.
Încetarea definitivă a baterii de monedă proprie
în Țara Românească (1658) și în Moldova (1662).
Circulația talerului-leu olandez

Capitolul IV

141 **Monedele în circulație și probleme monetare
în secolele XVIII–XIX**

- 141 1. Haosul monetar și încercările de limitare
a efectelor lui
- 150 2. Problema monetară după
Unirea Principatelor Române (1859–1866)
- 155 3. Circulația bănească în Transilvania

PARTEA A II-A

165 **CREAREA SISTEMULUI BĂNESC AL LEULUI
ȘI FUNCȚIONAREA LUI
ÎN PERIOADA CAPITALISMULUI INCIPIENT**

Capitolul V

167 **Adoptarea sistemului monetar național
cu bază bimetalistă**

- 167 1. Trăsăturile specifice ale circulației bănești
înainte de adoptarea
sistemului monetar național
- 183 2. Necesitatea economică a adoptării
unui sistem monetar național în 1867
- 187 3. Condițiile politice ale adoptării
sistemului monetar național
- 192 4. Probleme de tehnică monetară legate de
organizarea unui sistem monetar național
- 199 5. Geneza și structura sistemului monetar național
din 1867
- 214 6. Interesele autohtone și străine legate
de adoptarea bimetalismului ca bază a
sistemului monetar
- 229 7. Aplicarea legii monetare din 1867
- 246 8. Consecințele socio-economice ale aplicării
legii monetare din 1867

	Capitolul VI
261	Banii de hârtie: biletele ipotecare
265	1. Scurtă incursiune în teoria și istoria banilor de hârtie
269	2. Condițiile economice și politice ale emisiunii banilor de hârtie în 1878
271	3. Emisiunea și circulația biletelor ipotecare
279	4. Retragerea biletelor ipotecare
	Capitolul VII
283	Banii de credit: bancnotele Băncii Naționale
283	1. Scurtă incursiune în teoria și istoria banilor de credit
290	2. Procesul de creare a sistemului de credit capitalist în România
290	<i>Cămătari și bancheri-cămătari</i>
301	<i>Vechi proiecte bancare în Principate</i>
310	<i>Încercări ale capitalului prusian și austriac de subordonare a economiei Principatelor prin înființarea de bănci</i>
326	<i>Încercări de înființare a băncilor în perioada Unirii</i>
336	<i>Înființarea băncilor comerciale</i>
343	<i>Înființarea creditului funciar</i>
347	<i>Înființarea Băncii Naționale a României și emisiunea de bancnote</i>
	Capitolul VIII
381	Renunțarea la bimetalism și adoptarea monometalismului-aur ca bază a sistemului bănesc al leului
383	1. Bazele socio-economice și politice ale adoptării monometalismului-aur în România
395	2. Geneza, structura și aplicarea sistemului bănesc bazat pe monometalismul-aur
404	3. Consecințele socio-economice ale adoptării monometalismului-aur
411	Anexe
413	Descoperiri monetare pe teritoriul României (secolul al X-lea)
416	Originile sistemelor monetare adoptate de Țările Române în secolul al XIV-lea

- 418 Emisiuni monetare ale Țărilor Române
 448 Date cronologice privind politica monetară
 a țărilor membre ale Uniunii Latine
 și a României în perioada 1865–1885
 451 Monede emise pe baza sistemului monetar național
- 453 **Planșe**
- 454 Obiecte de schimb premonetar găsite pe teritoriul
 României (circa 1500–500 î.Hr.)
 456 Monede emise de orașe pontice, regi sciți
 și regi ai Macedoniei (sec. V–I î.Hr.)
 458 Monede geto-dacice de argint emise în sec. III–II î.Hr.
 460 Monede și lingouri romane (sec. II î.Hr.–sec. V d.Hr.)
 462 Monede locale de bronz emise sub stăpânirea romană
 în orașele pontice (sec. I–III) și pentru Provincia Dacia
 (sec. III)
 464 Monede bizantine (sec. V–XIV)
 466 Monede și medalii emise de Țara Românească
 (sec. XIV–XVIII)
 468 Monede emise de Moldova (sec. XIV–XVII)
 470 Monede emise în Transilvania (sec. XVI–XVIII)
 472 Monede străine care au circulat în Țările Române
 (sec. XIII–XVI)
 474 Monede străine care au circulat în Țările Române
 (sec. XVII–XIX)
 476 Proiecte și probe de monede ale Principatelor Unite
 (1860–1864)
 478 Monede emise de statul român (1867–1877)
 480 Monede emise de statul român (1877–1900)
 482 Biletul de împrumutare emis de Comitetul Revoluționar
 Român în 1853
 484 Proiectul biletului de 100 lei al Băncii Moldovei (1856)
 486 Bilet ipotecar de 5 lei emis în 1878
 488 Bancnota de 20 lei a Băncii Naționale a României
 emisă la 19 ianuarie 1881
 490 Bancnota de 1 000 lei a Băncii Naționale a României
 emisă la 28 februarie 1881
 492 Semne monetare emise de întreprinderi
 pentru plata muncitorilor
- 495 **Indice de nume (locuri și persoane)**

Costin Kirișescu: Omul, Profesorul, Savantul

„Profesorul de Monedă“, cum îl ține minte istoria. Și cum a rămas în memoria mea și a tuturor celor care i-au fost studenți, doctoranzi, colegi de catedră la Drept și la ASE ori de cercetare științifică în institutele de specialitate cu care a colaborat. Banca Națională, în 2008, la o sută de ani de la nașterea profesorului Kirișescu, a lansat în circulație o monedă comemorativă. Omagiul, înscris pe piesa din colecția numismatică a BNR, exprimă recunoștința datorată uneia dintre marile personalități publice care, ani îndelungați, au fost în serviciul acestei instituții fundamentale a țării. Pe revers, portretul savantului are alături o carte deschisă, o călimară și o pană, însoțite de o mărturisire scrisă de mână: „Am simțit înfiorat respirația adâncă a istoriei.“

*

Cum a subliniat deseori, în scrierile sale, a fost martor și participant la sușurile și coborâșurile întregului secol XX. Cât i-au îngăduit împrejurările și l-au ajutat puterile, a fost activ și reactiv „în confruntarea cu problemele monetar-financiare ale țării și ale lumii“. A analizat în profunzimea lor – fie în lucrări autobiografice între care se numără *Un bancher fără bani* sau în monografiile ca *Lumea în care și-a croit drumul Banca Națională a României*, fie în studii de specialitate cum sunt *Politica de credit a României*, *Aspecte ale problemelor monetare contemporane* ori *Inflația și combaterea ei* – marile desfășurări ale

sistemelor monetare ce au dominat istoria banilor, cu toate paradigmele și înțelesurile lor.

Valoarea cărților sale este larg recunoscută drept excepțională. Cap de listă este, incontestabil, tratatul enciclopedic în trei volume *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*. Tratat pentru care a primit Premiul Academiei Române și în care – cum explică însuși autorul – a căutat să lege evoluția circulației monetare din țara noastră de evoluția politicii, economiei și finanțelor țării, fără de care nu putea să fie înțeleasă complicata dinamică a acestei evoluții. „M-am aflat astfel“, își continuă mărturisirea autorul cu modestie, ale cărei granițe nu le-a depășit niciodată, „în fața unei încercări de realizare a unei istorii economice a României, în cadrul căreia figurează totuși în prim-plan istoria sistemelor monetare care au fost aplicate în țara noastră“. Departate de a fi doar „o încercare“, tratatul despre sistemul bănesc al leului este o veritabilă istorie economică a țării noastre, ce a constituit și constituie o prețioasă bibliografie pentru generațiile de studenți, doctoranzi, profesori și specialiști interesați de studiul monedei, începând din 1964, anul apariției primului volum al acestei opere monumentale, până în zilele noastre.

*

Recursurile la istorie, numeroase și semnificative atât în *Sistemul bănesc al leului*, cât și în alte scrieri, sunt rezultatul firesc al culturii vaste acumulate de Costin Kirilțescu de-a lungul întregii sale vieți. Și, desigur, al perseverenței documentări în arhive și în biblioteci, al capacității cercetătorului științific de a sintetiza esențe și semnificații.

Multe însă dintre evenimentele analizate în lucrările sale „le-a trăit“, cum își asigură cititorii, „în anii petrecuți între zidurile austere ale Băncii Naționale și Ministerului de Finanțe“. Și unde cunoștințele acumulate, experiența personală și competența dobândite l-au ajutat enorm în găsirea soluțiilor la problemele „cele mai arzătoare“ cu care s-a confruntat. Tot așa cum, în formarea judecăților sănătoase privind înțelegerea oamenilor și evenimentelor, de ajutor i-a fost „galeria deloc săracă a figurilor de conducători ai Băncii Naționale și Ministerului de Finanțe“ pe care i-a cunoscut, cu diversitatea caleidoscopică a vederilor și atitudinilor fiecăruia. Unii dintre ei înfruntând greutățile momentului, încercând sau chiar reușind să le depășească, iar alții „trecând pe lângă ele și pierzându-se învâluți în pulberea cenușie a trecutului anonim“.

În paginile de memorii a scris, cu vădită amărăciune, despre „așa-numita deviere de dreapta din sistemul financiar-bancar“,

acuzăție nefondată în urma căreia a fost „decapitată“ întreaga conducere a BNR. Motivul invocat: sabotarea reformei monetare din 1952. Deși reforma se desfășurase sub directa supraveghere a partidului comunist. Guvernatorul Aurel Vijoli și ceilalți conducători au fost arestați. Peste 200 de funcționari, între care și Costin Kirițescu, au fost „epurați“ fără să li se găsească vreo vină, deși au fost anchetați zile întregi. Pentru Costin Kirițescu au urmat pierderea catedrei de la Facultatea de Drept și o perioadă de șomaj, până când a reușit să găsească un post de pontator la o cooperativă meșteșugărească din Pantelimon. În toamna lui 1957, într-o altă conjunctură, au fost cu toții reabilitați. „Câți au rămas în viață“, cum a precizat Profesorul într-o relatare despre acele timpuri.

*

De Vijoli și de Kirițescu, din perspectiva anilor 1960 și 1970, regimul comunist avea o acută nevoie. Vijoli, după ce a fost un timp consilier la guvern, a fost numit ministru al Finanțelor. Iar Kirițescu, care a revenit la Banca Națională, a reintrat în învățământul superior și în cercetarea științifică, fiind antrenat în pregătirea aderării României la FMI și la Banca Mondială. În 1971–1972, a participat la negocierile de aderare, iar în anii următori, după ce aderarea s-a înfăptuit, a luat parte – ca membru al delegației române – la sesiunile celor două instituții. A început să fie invitat să țină prelegeri în mari universități din Occident și să colaboreze cu FMI. După decembrie 1989, a fost primit în Academia Română, ca membru corespondent în 1991, fiind titularizat în 1992. Este numit consilier la Institutul Național de Cercetări Economice, Președinte de onoare al SOREC – Societatea Română a Economistilor – și ales de Parlament în primul Consiliu de administrație al BNR de după decembrie 1989.

Implicarea academicianului Costin Kirițescu cu mintea și cu sufletul în angrenajul strategiilor BNR, în plin proces de transformare a instituției noastre în bancă centrală a țării cu fața la economia de piață, a constituit pentru România o mare șansă. Cei opt ani în care ne-a fost sprijin și mentor au reprezentat totodată și un timp în care am avut lângă noi un model exemplar de comportament profesional, social și moral. Umilința la care a fost supus, din 1952 până în 1957, nu i-a stins niciodată lumina din suflet. Iar onorurile ce i-au fost acordate după 1957, rolurile importante de după 1970 și cele de după decembrie 1989 nu l-au făcut niciodată să piardă măsura. Avea materia primă pentru trei stâlpi de rezistență: educația primită într-o familie de cărturari ce i-a insuflat rigoarea, disciplina și cultul

muncii; fondul moral și formația umanistă. În februarie 1943 – când s-a căsătorit cu Irina-Alexandra – și-a adăugat un al patrulea stâlp de rezistență: căldura și neconținută încurajare din partea soției.

*

Primul mare examen pentru soliditatea sa morală l-a susținut imediat după bacalaureat. Urma să decidă alegerea facultății și, desigur, a viitoarei profesii. Înclinațiile sale pendulau între Drept, Finanțe și Muzică. Ce să aleagă? A socotit că nu era timpul unei opțiuni. Și că deci avea să se angajeze într-un efort cu totul ieșit din comun. Va învăța, deodată, la Drept, la Academia de Înalte Studii Industriale și Comerciale și la Conservatorul de Muzică. Le-a absolvit, pe toate trei, cu excelente rezultate. A urmat o decizie atent chibzuită: se va dedica Finanțelor.

A plecat la Berlin, unul dintre marile centre financiare la ora aceea, ca să-și pregătească doctoratul în Finanțe, în ciuda puternicei opoziții a familiei. Optând pentru Berlin, încalcă tradiția familiei, legată de Paris. Or, Parisul putea fi o opțiune pentru medicină, pentru studii umaniste, pentru arhitectură, dar nu... pentru finanțe. A câștigat partida.

În toamna lui 1930 urca în trenul de Berlin având în bagaje trei diplome universitare, o vioară și o imensă dorință de a face un doctorat strălucit în științele financiare. Toate aceste cinci comori aveau să-i fie de folos. Pentru cursurile doctorale s-a înscris la Universitatea „Friedrich Wilhelm“ din Berlin. Totodată, i s-a aprobat să facă practică în două instituții financiare din capitala Germaniei. Iar când UFA – o societate producătoare de filme – a anunțat un concurs pentru un post în orchestră, a concurat și a câștigat – muzician titrat era, vioara o avea cu el... Patru ani au trecut repede.

A revenit în București, în 1934, cu titlul de doctor în științe economice al unei importante universități germane. Și cu o mare dorință: să lucreze la Banca Națională. Dar la BNR nu se anunța niciun concurs. Au urmat cele dintâi lecții de obișnuință cu așteptarea. Și cu șomajul. Un fost profesor al lui, de la Drept, care îi cunoștea valoarea, l-a invitat să lucreze în facultate. A rămas aici – urcând toate treptele didactice – până în 1952. Când a fost „epurat“ din toate funcțiile.

*

În 1936, se anunțase un concurs la BNR. Pentru opt posturi. S-au înscris circa 200 de candidați. A concurat și a câștigat... A câștigat un post de casier. Număra bani. Acesta era spiritul vremii în România interbelică. Profesorul Kirițescu povestea adeseori că nu era deloc

rău. Chiar i-a prins bine. Așa cum unui inginer, angajat la căile ferate după terminarea studiilor, nu avea de ce să-i prindă rău dacă în primele șase luni lucra ca fochist pe o locomotivă.

După un stagiu de numărător de bani... diplomele, cunoștințele de specialitate, experiența, cultura generală, spiritul creator, rigoarea au început să-și spună cuvântul. A ajuns în Departamentul de Studii al BNR. Și a început să urce trepte în plan profesional. Să scrie studii, să colaboreze la revistele de economie, să devină cunoscut. Profesorul Dimitrie Gusti, Președintele Institutului Social Român, l-a invitat în 1943 să scrie un capitol din Enciclopedia României.

Sucesiunea evenimentelor politice de după 1945 va reverbera brutal și în traiectoria profesorului Kirițescu. M-am referit deja la episodul 1952. Episod ce a implicat și întreruperea activității publicistice. Dar a citit, s-a documentat, a scris. Și a sperat. Astfel că, în 1964, când a devenit posibil, i-a fost tipărit primul volum din trilogia *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*. Urmă, după câțiva ani, de alte două volume. Costin Kirițescu a fost încurajat și sprijinit de conducerea Institutului de Cercetări Economice al Academiei Române, cu deosebire de profesorul Costin Murgescu.

*

Relevant pentru publicistica profesorului Kirițescu este faptul că scrierile cele mai importante, care-i poartă amprenta, au apărut înainte de decembrie 1989. Aceasta a fost vrerea istoriei. Iar autorul acestor scrieri, în 1997, sublinia că, în unele privințe, „alta ar fi fost viziunea pe care ar adopta-o astăzi“. În anii 1990, în noi împrejurări istorice, cele trei volume de analiză a sistemului monetar al leului au fost reeditate în noua Colecție „Biblioteca Băncii Naționale“. Autorul avea ocazia efectuării unor modificări sub impactul noilor viziuni. A refuzat să recurgă „la o operație cosmetică asupra textului“. Chiar dacă, pe plan larg, optica asupra fenomenelor monetare s-a modificat radical. Subliniind: „Deși nu am fost niciodată membru al unui partid politic, era normal să fiu influențat de mediul în care am redactat lucrarea, astfel încât [...] am ales reproducerea textului cum a fost prezentat în prima ediție.“ Istoria înseamnă schimbare. Dar evenimentele istorice, în continuă schimbare, nu pot schimba nimic după ce autorul... și-a încheiat lucrarea.

*

Lumea nu poate fi concepută fără bani. Ei reprezintă mult mai mult decât scriu, succint, cărțile de economie: instrumente de schimb, de plată, de măsurare a averii și de teaurizare. Banii înseamnă putere!

Banii sunt veșnici, dar concepțiile despre bani „sunt cele mai vulnerabile în fața timpului“, avertiza profesorul Kirițescu. Pentru că banii sunt „o formă particulară imediat mobilizabilă a unei părți din avuția socială“. O întruchipare transmisibilă deci a puterii de cumpărare, care „le conferă celor ce-i dețin dreptul suveran de a dispune asupra bunurilor și serviciilor și, uneori, chiar și asupra conștiințelor“.

În istoria lor îndelungată, extrem de tumultuoasă, banii au cunoscut nenumărate revoluții. Toate au dus la schimbări esențiale privind tipurile de piețe, circuitele, raportul între numerar și masa monetară. Niciuna însă nu le-a diminuat puterea. Dimpotrivă, au întărit-o! Profesorul făcea această remarcă la sfârșitul veacului XX. Veac pe care aproape că „l-a acoperit“ cu scrierile despre bani. Și iată că Dumnezeu l-a ajutat să mai prindă doi ani din veacul următor, al XXI-lea, ca să fie martor la încă o revoluție a banilor, ce a marcat puternic intrarea lumii noastre în cel de-al treilea mileniu. Revoluția EURO. Ne-am convins, după trecerea unui sfert din noul veac, că puterea banilor e și mai mare. Și că, fără îndoială, euro nu intra în viața noastră ca o simplă creație monetară, ci ca unul dintre podurile pe care lumea a trecut, acum aproape 25 de ani, din secolul XX în secolul XXI.

Profesorul Kirițescu mai era cu noi, așadar, la 1 ianuarie 1999, când Uniunea Economică și Monetară se certifica drept realitate. Pentru Europa și pentru întreaga lume. În România, țară aspirantă atunci la intrarea în Uniunea Europeană, mai multe întrebări trezeau un interes major... Ce fel de viitor va avea euro în sistemul internațional de plăți și ca monedă de rezervă? Cum vor evolua ratele de schimb euro-dolar? Ce legături s-ar putea statornici între leu și euro? Care va fi influența introducerii euro asupra balanțelor comerciale și de plăți? În același timp, o temă de prim ordin pentru economia românească era legată de modul în care va fi configurată politica monetară și valutară. Fiindcă așa cum se sublinia frecvent, armonizarea politicilor și obiectivelor macroeconomice avea să exprime virtuțile foarte clare ale Uniunii Economice și Monetare în planul creșterii, pe o bază durabilă, a bunăstării populației din acest spațiu economic... Timpul, viața au însă propriile legi obiective. Profesorul Kirițescu nu a mai fost cu noi nici la 1 ianuarie 2007, când România a aderat la Uniunea Europeană, nici în anii crizei ce s-a pornit în toamna lui 2008, nu a fost la masa de scris nici în anii în care Mario Draghi se lupta să salveze euro, nici la deflația din 2020 și nici când ne-a lovit inflația globală dezlănțuită în 2021. A rămas în istorie ceea ce a fost: cronicarul secolului XX.

*

Opera profesorului Kirițescu în literatura noastră economico-financiară, cu analize în care sunt adunate idei, concepții, gânduri pe o temă atât de incitantă, cum este rolul monedei în dezvoltarea societății, constituie fără îndoială o importantă avuție. Iar capodopera sa despre sistemul bănesc al leului, care pleacă de la inventarea și apariția banilor, „una dintre cele mai însemnate realizări ale umanității“, continuă cu o lungă călătorie în lumea fenomenelor monetare pe care i-a fost dat să le cunoască. Paradigma acțiunii umane, în concepția Profesorului, are puține alte componente mai complexe și, totodată, mai fascinante decât evoluția banilor.

Scriind aceste rânduri, dedicate Omului, Profesorului, Savantului Costin Kirițescu, îmi vin în minte – cu firească emoție – gânduri legate de mulți dintre profesorii mei de la Academia de Studii Economice: o combinație de distincție, autoritate și competență. În a doua jumătate a anilor 1960, când marxismul domina științele economice, la catedrele ASE urcau intelectuali ce reușeau să deschidă larg o fereastră prin care ne îndemnam să privim și să vedem drumul în viitor. Și care ne-au transmis spiritul gândirii novatoare și capacitatea de a înțelege știința economică dincolo de ideologii. De la marii mei dascăli de la ASE am învățat, ca student, cât de importantă este gândirea desprinsă de povara ideologiei comuniste în analiza economică.

În 1971, la absolvire, am primit repartiție la Institutul de Economie Mondială. Am avut șansa, încă din prima zi de muncă de după absolvirea facultății, să-mi fie șef un savant. Un strălucit intelectual al aceluia timp: academicianul Costin Murgescu.

În anii aceia l-am cunoscut și pe „Profesorul de Monedă“. I-am propus să-mi fie conducător științific al tezei mele de doctorat. Alesesem o temă ce părea o aventură în acele vremuri, în care se perora că în România nu vom avea niciodată economie de piață. Sunt onorat că, într-un fel sau altul, pe traseul carierei mele, mi-a fost mentor profesorul Kirițescu. Toți cei care l-au cunoscut îndeaproape l-au prețuit ca eminent dascăl, strălucit specialist în circulația monetară, cu o carieră întemeiată pe substanțiale acumulări de cunoștințe, de experiență și de cercetări proprii. Vasta sa operă științifică adună laolaltă tot ce reprezintă vocația de economist, de gânditor, de publicist, în general de intelectual public a celui care a fost Costin C. Kirițescu.

*

Prin tot ce a înfăptuit cu dăruire și cu har, într-o țară ce are o nevoie vitală de modele și de performanță, a impus modelul savantului: un Senior al Comunității Academice. Ani buni a făcut istorie ca om de

știință în serviciul Monedei (sau al „Monetei“, cum deseori, în cărțile Profesorului, apare scrisă această noțiune sacră de care și-a legat activitatea științifică, pentru că „Monetă“ pronunțau cei care i-au fost profesori), lăsându-ne drept moștenire o lecție fundamentală despre cum se construiește un destin în viața academică. În literatura economico-financiară nu s-a încumetat nimeni, până la Kirițescu, să scrie o lucrare de ansamblu referitoare la evoluția banilor. Și, mai mult, să lărgescă orizontul cercetărilor în această direcție, stabilind legături dialectice între fenomenele monetare, economice, financiare. Din perspectiva acestor legături dialectice, a dezvoltat în numeroase studii tema aurului monetar și rolul acestuia după primele emisiuni de bancnote. O analiză semnificativă a acestei teme este legată de autorizarea, prin lege, a Băncii Naționale să emită bilete de bancă cu acoperire în aur și convertibile în aur. Când se înfăptuia, astfel, în secolul al XIX-lea, dezideratul ca România să aibă o monedă grea... „o monedă cu care se plătește întotdeauna ușor, chiar dacă locul plății e la mii de kilometri distanță de locul emisiunii“. Idee pe care profesorul o însoțește cu un document din secolul al XVII-lea, „Noul Testament“, tipărit de Simion Ștefan, în prefața căruia se menționa că „banii aceia sunt buni, care umblă în toate țările“. Banii românilor, în acele timpuri, umblau în toate țările.

Costin Kirițescu: Omul, Profesorul, Savantul.

Cine a fost? Cum a rămas în memoria publică? Răspunsuri la aceste întrebări sunt publicate în mii de pagini. Aleg să închei însă aceste rânduri cu gândurile pe care Costin Kirițescu le-a rostit la sesiunea omagială de la Academia Română, la împlinirea vârstei de 90 de ani:

„Copilăria și adolescența le-am petrecut în România în condițiile economiei capitaliste. [...] Anii de mijloc, care ar fi trebuit să fie cei mai productivi, i-am trăit în vremea când România se afla sub imperiul socialismului de tip stalinist, care a avut pentru mine consecințele cele mai dramatice. În sfârșit, voi închide ochii în condițiile în care România încearcă să se înapoieze la economia de piață. Pot să declar că nu am fost partizanul nici unuia din regimurile politice în care am trăit. [...] Dumnezeu însă m-a ajutat să trec prin toate încercările, păstrându-mi mintea întreagă. [...] La sfârșit de drum, mulțumesc destinului că am avut parte de o viață bogată în sușuri și coborâșuri și că mă aflu acum în fața dumneavoastră nu ca un om sfârșit, ci ca un om care n-ar ezita să reînceapă acest periplu extraordinar care se numește existența umană.“

Academician Mugur Isărescu

Prefață la ediția a II-a

Sistemul bănesc al leului și precursorii lui (trei volume) a fost tipărit în prima ediție în perioada 1964–1971 sub auspiciile Institutului de Cercetări Economice al Academiei RPR. În acea perioadă, autorul acestor rânduri activa cu o jumătate de normă la Institut, norma întregă având-o, după așa-zisa deviere de dreapta din sistemul financiar-bancar, la atelierele de prototipuri și utilaje aflate la periferia Bucureștiului. Am supus Institutului propunerea de includere în planul de cercetări a unei istorii a antecedentelor, genezei și funcționării sistemului monetar național al României până în zilele noastre.

Propunerea a fost acceptată, iar realizarea ei a fost sprijinită de conducerile succesive ale Institutului, între care, în special, și de regretatul profesor Costin Murgescu.

Alegerea acestei teme de cercetare a fost determinată de inexistența, după cunoștințele mele, în literatura noastră economică a unei tratări de ansamblu asupra evoluției monedei noastre naționale și asupra interrelațiilor dintre factorul monetar și factorii socio-economici și politici.

În elaborarea temei, am căutat să scot în evidență fenomenele monetare ca necesități ale procesului dezvoltării economice interne, precum și ca rezultat al influențelor externe inerente într-o vreme în care România era strâns și tradițional legată de Occident.

Am căutat, deci, să lărgesc orizontul cercetării, legând dialectic aspectele monetare de cele economice și financiare ale perioadelor respective, iar aceasta, întrucât diversele aspecte ale vieții colectivităților umane se condiționează reciproc, evoluează în

complexă și strânsă interdependență, unitatea lor fiind însăși unitatea procesului istoric.

Am căutat, de asemenea, să expun în paralel evoluția pe plan intern și pe plan extern a fenomenelor monetare, deoarece, oricât de pregnantă ar fi individualitatea unui sistem bănesc național, în realitate, această pregnanță este relativă, niciunul dintre ele neevoluând izolat de alte sisteme, așa cum circulația bănească dintr-o țară, oricât s-ar considera că se desfășoară într-un „vas închis“, nu este ferită în întregime de influențele circulației bănești pe plan internațional.

Ca arie geografică de cuprindere a cercetării, am tratat tema aleasă referindu-mă la întregul teritoriu actual al țării noastre.

Pentru trasarea evoluției sistemului bănesc al leului și precizarea factorilor care au determinat-o, am utilizat literatura românească, pe care am avut posibilitatea să o consult, documente în parte inedite, aflate în diverse arhive, în special în arhiva Băncii Naționale, și totodată propria mea experiență. Am „trăit“, cum se spune, o bună parte dintre evenimentele descrise, fiind martor, între altele, al seismului catastrofal care a fost cea mai mare criză economică a capitalismului, al pregătirii și instaurării dictaturii naziste în Germania, al dramelor violente și zguduitoare ale celui de Al Doilea Război Mondial, al revoluției socialiste, precum și al revoluției din decembrie 1989, și am simțit, adânc înfiorat, respirația istoriei. Iar viața mea activă s-a scurs, atât cât mi-au îngăduit împrejurările și m-au ajutat puterile, în confruntarea cu problemele monetare și financiare ale țării mele și ale lumii.

Scriind despre ele acum, când această viață începe să se îndrepte spre pragul de pe urmă, mi-am re trăit adeseori anii petrecuți între zidurile austere ale Băncii Naționale și Ministerului Finanțelor. Mi-au defilat din nou prin față atât problemele cele mai arzătoare ale timpului, cât și galeria deloc săracă a figurilor de conducători ai celor două instituții, pe care i-am cunoscut, cu diversitatea caleidoscopică a vederilor și atitudinilor fiecăruia, unii înfruntând bărbătește vicisitudinile momentului, încercând sau chiar reușind să le depășească, alții trecând pe lângă ele și pierzându-se învâluți repede în pulberea cenușie a anonimatului.

Nu știu cât de mult o experiență personală poate compensa sau agrava lipsa unei perspective suficiente în fața faptului istoric. În orice caz, această experiență constituie, ca oricare alta, un unicat și are o valoare ca atare, chiar dacă nu poate da un răspuns pertinent tuturor întrebărilor posterității.

În anumite cazuri, în care cunoștințele mele de specialitate erau insuficiente, iar posibilitățile de documentare, precare, m-am bucurat de colaborarea unor specialiști fie sub redacția mea, fie în mod independent. Mă refer la cercetările numismatice în care i-am avut colaboratori pe Constantin Iacobovici, Octavian Iliescu și Virgil Mihăilescu-Bîrliba, precum și la sistemele bănești aplicate în Transilvania înainte de unificarea monetară, care a extins aplicarea sistemului bănesc al leului pe toată întinderea țării noastre. Aceștia au fost: Cselényi Bela, Egyed Acațiu, Kecskés Iosif. Mă refer și la regretatul Dionis Patapievici, pentru contribuția sa la caracterizarea sistemului bănesc în condițiile socialismului.

O satisfacție și recunoștință deosebită am avut la acceptarea de către domnul Mugur Constantin Isărescu de a redacta capitolul referitor la aplicarea sistemului nostru monetar în perioada după revoluția din decembrie 1989. Dânsul a fost artizanul marilor prefaceri, pe care aplicarea sistemului monetar național le-a suportat într-o perioadă dificilă a politicii monetare din România. Domnul Mugur Constantin Isărescu a condus cu mână sigură destinele monedei românești și s-a putut bucura de succesul acesteia.

În munca de documentare, am fost sprijinit de Irina Alexandra Kirișescu, de Constantin Săndulescu Godeni și de Felicia Mohr.

De alcătuirea planșelor, a răspuns Octavian Iliescu.

Volumul întâi cuprinde două părți, și anume: o primă parte consacrată precursorilor leului pe teritoriul României în formațiunile precapitaliste, iar o a doua parte, privind geneza sistemului bănesc al leului, modificările care au fost aduse acestui sistem și rezultatele aplicării lui în capitalism.

În planul volumului doi, figurează analiza principalelor momente ale istoriei noastre monetare din perioada 1900–1944, inflația din cursul Primului Război Mondial, desăvârșirea unității naționale a poporului român și, ca rezultat al acesteia, unificarea monedei din 1920–1921, încercarea de revalorizare a leului din 1925, devalorizarea și stabilizarea din 1929, criza economică din 1929–1933, inflația premergătoare celui de Al Doilea Război Mondial și aceea din anii războiului. În cadrul volumului doi, ca și în cazul volumului precedent, un loc însemnat a fost rezervat problemelor monetare ale Transilvaniei, anterioare aplicării sistemului bănesc al leului în această parte a țării.

Volumul trei cuprinde trei părți, și anume: prima parte consacrată perioadei dintre 23 august și reforma monetară din 1947. În ea, sunt analizate fenomenele monetare legate de participarea României la război împotriva Germaniei hitleriste, precum și sechelele războiului

și ale împrejurărilor specifice de după război, apogeul inflației care a măcinat ani de-a rândul puterea de cumpărare a leului. Această parte se încheie cu expunerea complexului de măsuri care, la 15 august 1947, au dus la lichidarea inflației și stabilizarea monetară. În a doua parte, este tratată utilizarea sistemului bănesc la instaurarea socialismului, iar partea a treia se ocupă de transformările suferite de aplicarea sistemului bănesc în condițiile trecerii de la economia supercentralizată la economia de piață.

Lucrarea este destinată specialiștilor și cercetătorilor din domeniul economiei, precum și tuturor celor care, recunoscând în folosirea resurselor expresive ale istoriei un mijloc de lărgire a orizontului lor spiritual, se apleacă cu interes și cu dragoste asupra trecutului și prezentului patriei.

Ediția a II-a reproduce textul primei ediții de mult timp epuizate, cu corecturile și completările inerente ale celor două decenii dintre cele două ediții și adăugirile la zi privind unele probleme importante.

AUTORUL

Mănăstirea Țigănești, august 1994

PARTEA I

PRECURSORII
SISTEMULUI BĂNESC
AL LEULUI

*Partea I a acestui volum
a fost întocmită în colaborare cu:*

OCTAVIAN ILIESCU

CSELÉNYI BELA

CONSTANTIN IACOBVICI

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA

Capitolul I

Economia naturală, marfa și banii

1. APARIȚIA BANILOR

Inventarea și apariția banilor constituie una dintre cele mai însemnate realizări ale umanității, care se alătură altor descoperiri esențiale, cum au fost focul, arcul cu săgeată, roata sau ambarcațiunile cu pânze.

S-a considerat, sub impactul ideilor de sorginte marxistă, că banii sunt rezultatul acțiunilor economice ale producției de mărfuri. În realitate, se pare că apariția banilor reprezintă un proces complex, din care nu se pot exclude elemente ca întâmplarea, intenția și destinația aleatorie, deși, ca orice descoperire de mare utilitate în momentul respectiv, va interfera și impulsiona dezvoltarea.

Începuturile preistoriei, prea puțin cunoscute, și aceasta datorită arheologiei, se pare că au cunoscut schimbul. Rarele și precarele comunități primitive s-au aflat într-o permanentă mișcare, impusă de necesitățile existenței, ceea ce a determinat explorarea, ocuparea și exploatarea unor noi spații și, în subsidiar, nașterea unor contacte directe sau indirecte cu alte nuclee umane. În cursul acestui proces, schimburile de bunuri și cunoștințe au avut un caracter incidental și nu au putut îndeplini un rol însemnat. Totuși, s-a apreciat că revoluția neolitică nu ar fi fost posibilă fără înfripirea unei rețele, chiar rudimentare, între comunitățile de vânători și culegători.¹

1. V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, traducere de F.E. Condurachi, București, 1966, pp. 99–100.

Pe măsura evoluției spre civilizație, creșterea mijloacelor de subsistență, sporul demografic și înmulțirea – ca și difuzarea rapidă – a unor noi și variate plăsmuiri ale minții omenești au condus aproape implacabil la dezvoltarea schimbului. La acestea, se adaugă separarea comunităților, cauzată de prima mare diviziune socială a muncii. Drept urmare, pe de o parte, unele colectivități resimt nevoia unor produse similare ale altor colectivități, care, la rândul lor, nu își pot satisface toate necesitățile. Primele forme de diviziune socială a muncii aveau un caracter temporar, constând mai ales în confecționarea armelor sau a uneltelor, cu toate că nu poate fi subapreciată realizarea podoabelor sau veșmintelor. Începuturi de acest fel ale diviziunii sociale a muncii se pot constata încă de la producerea uneltelor de piatră.

Datorită formei de proprietate comune, înainte ca schimbul să se efectueze între membrii aceleiași comunități, el s-a desfășurat la hotarele dintre două sau mai multe colectivități distincte. Apariția primelor relații de schimb singulare și întâmplătoare între comunități nu poate fi determinată cu precizie. Însă, chiar dacă aceasta a avut loc la sfârșitul paleoliticului sau odată cu neoliticul, trebuie subliniat că, încă de la cele mai îndepărtate începuturi, schimbul s-a desfășurat sub cea mai simplă formă posibilă, adică în natură, dându-se un dar pentru un alt dar, un produs pentru un alt produs (trocul).²

Trecerea de la schimb ca act singular și întâmplător la schimbul de mărfuri intertribal mai regulat, care presupunea existența unui disponibil cvasipermanent de produse pentru schimb, s-a făcut în urma primei mari diviziuni sociale a muncii: separarea păstorilor de agricultori. A doua mare diviziune socială a muncii, despărțirea meșteșugarilor, a condus la dezvoltarea mai accentuată a producției de mărfuri și la lărgirea pieței.

Inițial, a fost practică forma schimbului direct al unei mărfi pentru o altă marfă. Problema, însă, care s-a pus de îndată – pentru partenerii antrenați în acest proces – a fost aceea a valorii, echivalentă sau nu, a produselor schimbate. Valoarea mărfii era exprimată prin valoarea de întrebuințare a unei alte mărfi, a aceleia cu care era schimbată. Ulterior, apariția schimbului mai regulat a făcut ca schimbul unei mărfi pentru o altă marfă să se desfășoare în cadrul unui proces mai complex, la care participau mai multe mărfuri, fiecare dintre ele jucând rolul de echivalent. Se căuta stăruitor o *unitate de valoare*,

2. M. Mauss, *Eseu despre dar*, Iași, 1993, p. 45 și urm., ca și pp. 134–192; V. Mihăilescu-Bîrliiba, *Dacia răsăriteană în secolele VI–I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 34.

cerută stringent de stadiul de dezvoltare la care ajunsese societatea.³ Un pas înainte a fost făcut prin dispariția schimbului direct și apariția unei mărfi devenite *echivalent general* pentru toate celelalte mărfuri. În acest stadiu, a servit ca echivalent general o întregă gamă de obiecte, fluctuând potrivit cu momentul istoric și cu diversele colțuri ale lumii (vite, blănuri, scoici etc.)

Descoperirea topirii metalelor și confecționarea din metal a diferitelor unelte de muncă și de luptă au făcut ca rolul de echivalent general să-l îndeplinească, cu timpul, metalele, începând cu arama și bronzul și terminând cu cele prețioase; adesea, obiectele de metal care erau destinate acestui scop căpătau și forme specifice: inele, bare, ace, topoare (bipene), vase, trepiede, frigărui ș.a.m.d.⁴

Trecerea la utilizarea unei mărfi unice ca echivalent general marchează apariția formei-bani a valorii. Trebuie subliniat că, atunci când forma-bani a valorii a început să fie utilizată, economia era, în esență, o economie naturală, iar producția de mărfuri și piața ocupau un loc neînsemnat în economie.⁵ În urma celor înfățișate, așa cum au arătat și unele cercetări, trocul sau schimbul în natură poate fi considerat ca reprezentând primul stadiu al comerțului, continuat imediat de schimbul mijlocit – al doilea stadiu.⁶

Schimbul de mărfuri a avut un rol important în înlocuirea proprietății comune gentilice cu proprietatea privată. Atunci când – la un anumit nivel al dezvoltării – munca individuală, având la îndemână unelte noi, s-a dovedit mai productivă decât munca în comun, ea a trebuit să ducă la relații de schimb între membrii comunității, care au contribuit și la înlocuirea treptată a formei de proprietate. Apariția proprietății private a creat condițiile pentru nașterea inegalității de avere, pentru diferențierea membrilor societății, pentru apariția aristocrației.

Pe teritoriul țării noastre, primul metal care a îndeplinit rolul de echivalent general a fost, probabil, arama, care a început să capete însemnătate economică încă de la sfârșitul neoliticului, pe baza utilizării zăcămintelor de cupru nativ. Arama a circulat în formă de

3. C. Preda, *Moneda antică în România*, București, 1969, pp. 8–9.

4. Th. Mommsen, L.C.P.C. de Blacas, J. De Witte, *Histoire de la Monnaie Romaine*, vol. I, Paris, 1865, p. XV și urm; S. Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Stockholm, 1958, pp. 12–13; E. Bernareggi, *Istituzioni di numismatica antica*, Milano, 1973, pp. 23–25.

5. K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, 1947, p. 178; L. Breglia, *Numismatica antica – Storia e metodologia*, Milano, 1964, p. 173; M.H. Crawford, *La moneta in Grecia e a Roma*, Roma și Bari, 1982, p. 12.

6. G.F. Hill, *Ancient Greek and Roman Coins*, Chicago, 1964, p. 2.

lingouri sau de obiecte, de la centrele de extracție și prelucrare până la consumatori. Faptul că, în majoritatea cazurilor, metalul trebuia să parcurgă în această formă distanțe relativ lungi până să ajungă să capete o destinație utilă, mai ales – mai târziu – pentru obținerea bronzului, fundamentează presupunerea că, în procesul de schimb, acest metal a servit în unele regiuni ale României ca echivalent general de la începutul epocii bronzului.

Numeroase comunități nu puteau obține bronzul decât pe calea schimbului. Astfel, în Moldova, lipsa zăcămintelor de aramă n-a permis dezvoltarea unei metalurgii a bronzului. Triburile de păstori și-au procurat obiectele de bronz pe calea schimbului, în special pe animale, de la triburile din Transilvania, unde depozitele de obiecte de bronz sunt deosebit de numeroase.⁷ Se poate, deci, admite, cu toate rezervele pe care le implică lipsa unor dovezi documentare directe, că, în această regiune, rolul de echivalent general în epoca bronzului l-au jucat, alături de vite, obiectele de bronz.

Întrucât îndeplinirea funcției de echivalent general făcea necesară stabilirea unor unități de măsură, iar în acel timp îndepărtat nu exista încă un sistem ponderal, s-a făcut uz de anumite obiecte de mărimi oarecum standardizate, al căror scop principal era acela de a prezenta metalul în cantități aproximativ determinate și într-o formă aptă de a circula. Astfel de obiecte-etalon par a fi fost topoarele de bronz cu gaură transversală, în stare brută, nefinisată sau neprezentând urme de folosire practică, precum și barele-coliere aflate în mare număr pe teritoriul Transilvaniei, atestate și în Muntenia (Predeal, Sinaia), unde au ajuns pe calea schimbului (vezi Planșa 1).⁸ Se pare că, în aceeași vreme, în cadrul schimburilor, pe întinderi mai restrânse din Transilvania, s-au folosit și obiecte de aur.

Odată cu intensificarea relațiilor de schimb și cu permanentizarea lor, aria teritorială pe care se manifestă acestea se extinde simțitor, cuprinzând mari întinderi din spațiul est-european. Arme tipic transilvănene pătrund în bazinul Oderului, până în Pomerania, probabil

7. I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission nr. 22/1933; *idem*, *Asupra începuturilor metalurgiei aramei și bronzului în R.P.R.*, în *Studii și referate privind istoria României*, vol. I, București, 1954, pp. 41–46; D. Popescu, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche* nr. 2/1951 (în continuare, SCIV), pp. 27–44; E. Schubert, *Germania* nr. 44/1966, p. 264; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunărea de Jos*, București, 1966, p. 140; Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien* (2), PBF nr. 5/1975, München; M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri în România*, București, 1977; *idem*, *Die Sicheln in Rumänien* (18), PBF nr. 1/1978, München.

8. *Istoria României*, I, București, 1960, pp. 117–118.

pe drumul chihlimbarului, și, mai departe, în bazinul Elbei. În țara noastră, se constată, în schimb, prezența perlelor de faianță și a săbiilor provenind din aria elado-micenană.⁹

În epoca fierului, se poate presupune că noul metal a îndeplinit și el rolul de echivalent general, în măsura restrânsă îngăduită de caracterul lui impropriu pentru îndeplinirea funcțiilor banilor. Calitățile metalelor prețioase¹⁰, în special ale aurului, au făcut ca aceste metale să fie folosite, cu timpul, mai frecvent în schimbul de produse, până când au luat locul altor metale și al vitelor, ca echivalent general. Este bine cunoscut că, în aria circummediteraneeană, aurul și argintul au fost utilizate de timpuriu în acest scop; încă din prima jumătate a mileniului III î.Hr., sumerienii au folosit argintul ca echivalent general.¹¹

Aproximativ din această vreme datează tezaurele de obiecte-bani, care cuprind piese de aur de aceeași mărime, în general sub formă de inele sau de verigi. Tezaurele aparțineau aristocrației tribale, care locuia, probabil, separat de ceilalți membri ai comunității, ceea ce indică existența unor diferențieri sociale și patrimoniale. Tezaurul descoperit la Turnu Măgurele cuprinde 433 de inele de aur. La Grădiștioara și Zăvideni, au mai fost descoperite inele late sau subțiri și din sârmă rotundă de aur. Cu toate acestea, folosirea aurului ca mijloc de schimb era probabil foarte limitată.¹²

În procesul de trecere de la marfă-bani la monedă pe teritoriul țării noastre, un factor stimulator important l-a constituit contactul cu orașele grecești de pe litoralul Mării Negre, create în perioada colonizării grecești și mult mai avansate din punct de vedere socio-economic. În regiunile de contact, schimbul relativ intens al populației băștinașe cu negustorii greci din aceste orașe a grăbit adoptarea monedei metalice, în timp ce în restul regiunilor țării procesul a fost mai lent.

Trebuie subliniat că, în acest proces, rolul hotărâtor l-a avut nivelul atins de dezvoltarea istorică dintr-o anume regiune într-un anume

9. *Idem*, pp. 120–121; S. Morintz și P. Roman, s.v. în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, coord. C. Preda, vol. I, București, 1994, pp. 211–215.

10. I. Lăzăreanu, V. Brana, *Aurul și argintul*, București, 1972, p. 12 și p. 62.

11. L. Tondo, *Considerazioni sulla premoneta*, în *Rivista italiana di numismatica* nr. 76/1974, Roma, pp. 41–54.

12. C. Moisil, *Convorbiri numismatice. Obiecte de schimb anterioare invențiunii monedelor*, în *Buletinul Societății Numismatice Române* nr. 45/1923, vol. 18, pp. 28–32 (vezi și Plasa I); B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, *Ephemeris Dacoromana* nr. X/1945, p. 3 și urm; *idem*, *Il problema delle monete-anelli della Dacia*, în *Dacia* nr. 7–8/1937–1940, p. 148 și urm; C. Preda, *op. cit.*, pp. 9–10.

moment. Influența lumii grecești în unele regiuni ale țării noastre nu a constituit decât un factor extern favorabil, care a împins înainte procesul intern de dezvoltare a forțelor de producție. Putem presupune doar că moneda a apărut datorită comerțului, însă, în chip cert, ea va fi folosită și răspândită datorită acestuia. În consecință, se poate considera că schimbul în natură l-a precedat pe cel intermediat și i-a pregătit condițiile necesare. În cadrul comerțului în natură, profitul este adesea mai mare decât în cazul celui monetar, așa încât unii cercetători au presupus că utilizarea monedei a fost frânată intenționat, putând fi socotită ca o etapă *arbitrară* a comerțului arhaic.¹³

Cea mai veche dintre cele patru cetăți grecești pontice de mai mare însemnătate situate pe teritoriul Daciei – Histria, Callatis, Tomis și Tyras – este Histria, care a fost întemeiată, probabil, pe la sfârșitul secolului al VII-lea î.Hr. Relațiile de schimb dintre localnici și lumea greacă sunt însă anterioare întemeierii cetăților pontice. Vechimea acestor relații este dovedită de prezența pe teritoriul țării noastre a unor obiecte aparținând culturii miceniene târzii, pătrunse pe vechi căi de schimb dezvoltate de-a lungul preistoriei în Peninsula Balcanică sau chiar pe calea comerțului maritim. În realitate, micenienii au avut o activitate redusă, practicând adesea pirateria și doar uneori întemeind puncte comerciale simple, în urma unor înțelegeri cu șefii locali.¹⁴ Abia din secolul al VIII-lea î.Hr., după ce lumea elenă a traversat „Eul Întunecat“, instaurat la prăbușirea înfloritoare a civilizației miceniene și cunoscând treptat o serie de restructurări economice și socio-politice, s-au reluat expedițiile spre ținuturile îndepărtate, având acum un țel mai ambițios, acela de a se instala temeinic în noile teritorii și de a le exploata. Oricum, Pontul a văzut de timpuriu corăbiile aheene, chiar dacă ar fi să ținem seama numai de știrile, îmbrăcate în haina mitologiei, care amintesc de argonauți, de Ahile în Insula Albă (Leuke), de Ifigenia în Taurida, de Ulise la cimrierieni și traci, de amazoanele de pe Termodon ș.a.m.d. De aceea, în momentul colonizării, litoralul Mării Negre trebuie să fi fost destul de bine cunoscut grecilor, iar tranzacțiile dintre micile factorii grecești și triburile autohtone se aflau, posibil, pe cale de permanentizare.¹⁵ Aceasta a creat condițiile

13. V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 35.

14. P. Lévêque, *Aventura greacă*, traducere de C. Tănăsescu, București, 1987, p. 276 și pp. 302–303; J. Boardman, *Grecii de peste mări. Colonizarea greacă și comerțul timpuriu*, traducere de M. Alexandrescu-Vianu și P. Alexandrescu, București, 1988, p. 85, p. 168, p. 226, pp. 245–246 și pp. 307–310; P. Alexandrescu, *Introducere*, în J. Boardman, *op. cit.*, p. 7 și p. 17.

15. Em. Condurachi, *Problèmes économiques et sociaux d'Histria à la lumière des dernières recherches*, în *Nouvelles études d'histoire présentée a Xe Congrès des Sciences Historiques, Rome, 1955*, București, 1955, pp. 71–72.

pentru apariția și consolidarea formei-bani a valorii în schimburile de mărfuri din zona țărmurilor Mării Negre și a Dunării de Jos. Totodată, nu trebuie să lăsăm deoparte un alt aspect al procesului colonizării: locul, cu băștinașii săi, unde s-au făcut noile implantări. Într-adevăr, așa cum au scos în relief numeroasele rapoarte arheologice, ca și cercetările interdisciplinare, primii coloni au debarcat în regiunile cele mai fertile sau bogate în resurse ale subsolului, bine apărate natural și deținând controlul strategic al unui teritoriu mai vast. Însă, nu o dată, s-a observat că au existat zone care, deși beneficiau de asemenea condiții avantajoase, totuși au fost ocolite de către nou-veniți. Acest lucru a fost posibil, deoarece nu oricare societate indigenă putea intra în raporturi cu grecii, pentru aceasta fiind necesar și un anumit grad de dezvoltare pe care trebuiau să-l atingă localnicii, incluzând posibilitatea de a înțelege și, deci, de a facilita contactele și schimburile.¹⁶

Marea Neagră, datorită bogatelor sale resurse, ca și a apropierii de antica Eladă, ar fi trebuit să-i atragă de timpuriu pe corăbierii greci dacă inconvenientele geografico-climatice nu ar fi ridicat unele obstacole: țărmurile cele mai apropiate de Egeea erau muntoase (în sud și vest), curenții contrari din bazinele apusean și răsăritean îngreunau navigația, clima era mult mai aspră decât cea din aria circummediteraneeană și, în sfârșit, adeseori, autorii antici se plâng, referitor la primele contacte, de animozitatea tracilor.¹⁷ Desigur, explorări anterioare colonizării propriu-zise au avut loc, după cum o arată și fragmentele ceramice aparținând stilului geometric târziu (a doua jumătate a secolului al VIII-lea î.Hr.), provenite din Eubeea și care au fost găsite la Histria și Berezani.¹⁸ Însă, abia după ce valurile coloniilor au atins Chalcidica în secolul al VIII-lea î.Hr. și Propontida în cel următor, începe și Pontul să fie tot mai frecventat, în veacul al VII-lea el ajungând un adevărat lac elen, dominat de numeroasele colonii ale Miletului.¹⁹

Oricum, întemeierea în secolul al VII-lea î.Hr. a primelor colonii grecești pe țărmurile Mării Negre a contribuit la accelerarea procesului de prefacere economică și socială constatată acum la populația locală. Dezvoltarea comerțului cu Elada, a cărei expresie era însăși apariția orașelor grecești de pe coastele Pontului, a adus cu sine în aceste orașe folosirea monedei și a operațiilor bănești legate de aceasta, cum erau creditul sau cămătăria. Herodot atestă că, în jurul

16. P. Leveque, *op. cit.*, p. 338 și pp. 344–345; V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 20.

17. P. Alexandrescu, *Dosar pentru Marea Neagră*, în J. Boardman, *op. cit.*, pp. 410–416.

18. *Idem*, p. 415.

19. V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, pp. 21–22.

Olbiei – așezare pontică întemeiată cam în aceeași vreme de către coloniștii din Milet –, sciții localnici au început să producă cereale pentru a le vinde negustorilor greci. Același proces s-a desfășurat, desigur, și în jurul orașelor grecești din Dobrogea. Pătrunderea comercianților eleni a avut un rol însemnat în evoluția economică și socială autohtonă.

Necesitățile schimbului de produse dintre populația locală și greci au determinat, după cum au presupus unii cercetători, apariția ca echivalent general a unor mici obiecte de bronz, conținând cantități mai mult sau mai puțin constante de metal. Printre cele mai vechi obiecte-bani de acest fel pot fi considerate cele care au forma unui vârful de săgeată de bronz (în stare brută, nefinisată). Într-un tezaur găsit la Tulcea, aceste mici săgeți-lingouri au o greutate cuprinsă între 3,10 și 6,15 g, media ponderală fiind de aproximativ 4,50 g.²⁰ În ultimii ani, au fost descoperite numeroase noi exemplare de acest fel, exclusiv în *chóra*, atât la Histria, cât și la Berezani sau Apollonia. Ultimele studii au arătat că, în ansamblu, ele sunt vârfuluri de săgeți turnate în bronz ori aramă, cu o formă predominantă de frunză de salcie, prevăzute cu nervuri mediane și cântărind între 4,50 și 6,50 g; un al doilea tip mai des întâlnit are trei muchii, vârful retezat, tubul de înmănășurare umplut cu plumb și greutatea între 5 și 9 g.²¹ Producerea lor poate fi pusă în relație cu venirea unui nou val de emigranți ionieni din Asia Mică, după 545 î.Hr. În stadiul actual al cercetării, s-a conchis că aceste obiecte cu valoare monetară au fost turnate în atelierele coloniilor ioniene de pe coastele nordică și nord-vestică ale Mării Negre – cel mai probabil la Histria și în emporiile sale –, în a doua jumătate a secolului al VI-lea î.Hr. și prima jumătate a celui următor. În afara unui rol economic, care abia acum începe a fi mai bine determinat și evaluat, trebuie să acceptăm și ipoteza că vârfulurile de săgeți de acest tip încorporau și o semnificație magico-religioasă, după cum sugerează și datele etno-geografice.²²

20. G. Severeanu, *Sur les monnaies primitives des Scythes – lingots monnaies en forme de point de flèche*, în *Buletinul Societății Numismatice Romîne* (în continuare, BSNR) nr. 57–58/1926, vol. 21, București, pp. 1–6. Datele privitoare la greutatea pieselor au fost stabilite pe baza exemplarelor din acest tezaur aflate la Muzeul de Istorie a Orașului București. Cu toată diferența de greutate între cazurile extreme, este vădită intenția producătorului de a respecta o anumită dimensiune-etalon. De altfel, asemenea diferențe de greutate se constată și la emisiunile monetare pontice, apărute ulterior.

21. C. Preda, în *Histria III. Descoperirile monetare 1914–1970*, București, 1973, p. 17.

22. V.A. Anochin, *Monety-strelki*, în *Ol'vija i ejo okruza*, Kiev, 1986, p. 69 și urm; vezi și V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, pp. 36–38 (cu bibliografia).

Atent la mersul lumii, preocupat de desfășurarea marilor evenimente ale secolului, profesorul Kirițescu și-a consacrat cei mai mulți ani din activitatea sa cercetării problemelor financiar-monetare. La Banca Națională a României, noi îl prețuim pe Costin C. Kirițescu. Motivele sunt nenumărate. Voi aminti numai două. Primul: în toți acei ani, opt la număr, în care a făcut parte din Consiliul de administrație al BNR, am continuat să-i urmăm cursurile. A fost profesorul nostru de monedă. Al doilea motiv are în vedere faptul că puține instituții din România au avut privilegiul de a avea o punte solidă de legătură între anii interbelici și perioada postcomunistă. Costin C. Kirițescu, căruia porțile Băncii Naționale i s-au deschis după doi ani de așteptare, în 1936, deși era doctor al unei mari universități din Berlin, reprezintă podul nostru peste timp. În perioada de mari schimbări și de decizii cardinale în politica monetară din anii '90, am putut simți aproape umărul unui om cu statura științifică, cu echilibrul și cu înțelepciunea profesorului Kirițescu.

MUGUR ISĂRESCU

ISBN 978-606-44-1792-3
ISBN vol. 1: 978-606-44-1793-0

9 786064 417930